

Ковальський Микола

400-РІЧЧЯ ОСТРОЗЬКОЇ БІБЛІЇ НА ФОРУМІ ФЕДОРОВИЗНАВЦІВ У ЛЬВОВІ І В ОСТРОЗІ 1981 Р.

Славнозвісна перша повна слов'янська кирилична Біблія, надрукована в 1580-1581 рр. Іваном Федоровим (Федоровичем) за ініціативою і на засоби справжнього мецената і одного із найвизначніших діячів України II пол. 16 - поч. 17ст. князя Василя-Костянтина Острозького (1526-1608) у місті Острозі - видатному адміністративному, політичному, конфесійному, духовному, культурному, освітньому і науковому осередку 16 - 17 ст. не лише України, а й всієї Європи, - стала унікальним фактором не лише того часу, але й на віддалену перспективу аж до межі 20 - 21 століть.

Саме завдяки виданню на початку 80 рр. 16 ст. повної кириличної Острозької Біблії, Острог став по праву східнослов'янським біблійним центром, звідки йшли витоки і імпульси високої духовності і християнської цивілізації. Пізніше, особливо у середині 40 - 80-х рр. 20 ст. (крім духовного середовища і частково місцевої інтелігенції Острога) поступово втрачались біблійні засади, християнські переконання і глибока релігійність.

Свідченням і своєрідним симптомом зростання зацікавлення історіографією біблієзнавства і бібліології стала підготовка і проведення саме в Україні, у Львові і в Острозі, старовинному споконвічному центрі біблійного видавництва, восени 1981р. Наукової Всесоюзної сесії авторитетних спеціалістів з історії друкарства "Федоровские чтения" до 400-річчя видання Острозької "Біблії". Слід мати на увазі, що навіть офіційно в тих умовах тоталітарного компартійного режиму в колишньому Совецькому Союзі не можна було цю наукову сесію присвятити Острозькій Біблії, а в завуальованій формі - "острожским изданиям у Ивана Федорова", хоч фактично про інші видання, крім Біблії, на цьому форумі не йшлося.

Федоровські читання, тобто наукові конференції, або сесії, присвячені не тільки друкам Федорова (Федоровича), але фактично всій друкованій продукції (і не тільки східноєвропейській) об'єднували вчених-спеціалістів, книгознавців, бібліологів, бібліографів і істориків друкарства із різних центрів тодішньої радянської держави - з України, Росії, Білорусії, країн Балтії та ін.

Ці наукові сесії почали скликатись ще у 1933 р. вперше у вигляді вечора, присвяченого 350-річчю від часу смерті першого друкаря Івана Федорова (Федоровича), а в 1958 р. за ініціативою загальновідомого і авторитетного російського бібліолога, книгознавця і мистецтвознавця Олексія Сидорова (1891-1978) під назвою “Федоровские чтения”. З 1973 р., вони стали скликатись щорічно (це були вже сьомі за числом такі наукові конференції) у різних центрах колишнього Совецького Союзу (про їх започаткування опублікувала в 1976 р. статтю Е.В. Бахтіна (1).

Це була чергова в 1981 р. щорічна (15-а) наукова сесія, присвячена актуальним проблемам історії книги і книжкової справи. Вона проводилась такими державними і громадськими установами (інституціями): Науковою Радою з історії світової культури АН СРСР, тодішньою Державною бібліотекою СРСР ім. Леніна (тепер це - Державна бібліотека Росії), Всесоюзним товариством книголюбів і львівськими установами і товариствами - Музеєм І.Федорова (відділом Львівської картинної галереї). Львівською науковою бібліотекою ім. Стефаника АН УРСР, Львівським обласним відділенням Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури.

Ця наукова сесія, присвячена Острозькій Біблії (1580-81 pp.) була досить представницькою: на ній було виголошено 40 доповідей і повідомлень вчених із 10 наукових центрів, серед них - 11 професорів, докторів наук. Її репрезентували такі відомі дослідники книги як, насамперед, авторитетний український вчений в галузі історії друкарства і культури України 16-18 ст., доктор історичних наук, а згодом академік НАН України, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові Ярослав Ісаєвич, доктор історичних наук, організатор наукових сесій “Федоровские чтения” Євген Немирович (Москва), відомий львівський бібліограф, авторитетний і славнозвісний бібліолог і книгознавець Федір Максименко (на превеликий жаль, вже тепер покійний (1887-1983), відома київська дослідниця як історії українського козацтва, так і українських друків 16-18 ст. і маргіналій на них, Олена Апанович, авторитетні лєнінградські (санкт-петербурзькі) вчені-культурологи і книгознавці, професори - доктор філософських наук Олександр Горфункель і доктор історичних наук Олександр Мильников, визначний литовський книгознавець Ю.Тумяліс, доктор філологічних наук із Москви Лідія Жуковська, дослідниця стародруків Ірина Поздєєва (із Московського держуніверситету), українські дослідники - мистецтвознавець із Калуги Василь Пуцько і джерелознавець Микола Ковальський (Дніпропетровський держуніверситет) та ін.

У центрі уваги цієї наукової сесії у Львові і Острозі була Острозька Біблія, яка розглядалася в річних аспектах і ракурсах. Які ж основні аспекти Острозької Біблії привернули увагу дослідників на цій науковій сесії у Львові і Острозі в 1981р.? У центрі уваги були:

1. Загальнокультурологічні цінності.
2. Біблія як пам'ятка міжслов'янських стосунків, взаємин і зв'язків.
3. Мовні і мовознавчі особливості слов'янських і грецьких текстів Біблії.
4. Складові частини і джерела Біблії.
5. Кодекологічна характеристика книги і її попередніх текстів (наприклад, Геннадієвської Біблії).
6. Мистецькі особливості і художні прикраси.
7. Історія видань, передруків Біблії.
8. Поширення і збереження примірників Острозької Біблії у різних книгозбірницях і архівосховищах.
9. Рукописні збірки.

Серед доповідей націй науковій сесії в 1981 році, центральне місце в якій цілком заслужено належало Острозькій Біблії, вирізняється виголошена, а наступне опублікована лише в 1985р. у збірнику "Федоровские чтения" стаття доктора історичних наук, тепер академіка Ярослава Ісаєвича. Для цієї доповіді і статті характерна глибока і широка ерудиція, багатогранна і всебічна джерельна база, що дозволило автору виявити свіжі і несподівані грані причинно-наслідкових ситуацій, широчінь авторського погляду і кругозору.

Не маючи змоги проаналізувати весь текст цих матеріалів Я. Ісаєвича, поданих на цій конференції стосовно Острозької Біблії, якій вона повністю була присвячена, зупинимось лише на основних її постулатах. Незважаючи на поширені в той час у "радянському" (совітському) фєдорознавстві твердженні, що "видання Острозької Біблії служило цілям ідеологічної консолідації соціальних угруповань, що виступали проти національно-релігійного пригнічення, в першу чергу проти католицької експансії на Україні і Білорусії" і що "біблейські тексти потрібні були для полеміки із апологетами католицизму", Ярослав Ісаєвич відмітив значення цих текстів "для підготовки кваліфікованих церковних і громадських вчителів, літераторів" (2).

Я.Ісаєвич акцентував увагу на толерантний характер ставлення Острозьких освітньо-культурних і конфесійних діячів, видавців Острозької Біблії до християн-протестантів, спростовуючи і заперечуючи тверджен-

ня окремих дослідників кінця 19-20 ст. (С.Сольського, Р.Матієсена) про те, що ніби-то видання Острозької Біблії 1581 було скероване головним чином проти протестантів. Саме Ярослав Ісаєвич зазначив, що острозькі вчені йшли “на співдружність із протестанськими діячами, такими, наприклад, як аріанин Мотовило, кальвініст Х.Бронський та ін.” (3).

На підставі власних спостережень текстологічного аналізу та співставлення результатів і здобутків інших дослідників Острозької Біблії, Я.Ісаєвич прийшов до принципово важливих висновків щодо такого монументального твору, як Біблія, надрукована в Острозі:

1. Критика Острозької Біблії кінця 19-першої половини 20 ст. щодо звірки старослов'янських текстів в основному з грецькими, а не старогрецькими текстами, то вона є недостатньою, бо острозькі видавці користувались грецькими перекладами “Семидесяти толковників” (т. з. Септуагінта), намагаючись до максимальної відповідності слов'янського тексту з грецьким (4).

2. Дуже важлива думка Я.Ісаєвича, що видавці Острозької Біблії “намагались максимально наблизити до грецького оригіналу змістовні аспекти тексту” (5).

3. В Острозькій Біблії, поданий “типово слов'янський пізній (хоч і кодифікований “під старовину”) варіант церковнослов'янської (давньослов'янської) мови (6).

При цьому Ісаєвич зробив дуже важливе спостереження, що, за його словами, “в дещо уточненій формі цей же варіант був зафіксований в Граматиці виховання Острозької академії Мелетія Смотрицького - сина одного із острозьких редакторів (7), тобто, Герасима Смотрицького, першого ректора цього навчального закладу.

4. Острозька Біблія зробила значний вплив на культуру східнослов'янських народів і була “протягом тривалого часу істотним фактором міжслов'янського культурного спілкування” (8).

5. При порівнянні еталонного тексту Острозької Біблії з московським передруком 1663 року, підготовленим українцем Єпіфанієм Славинецьким, як показав Я.Ісаєвич, друкарі в Москві навмисне “послідовно усували елементи середньоболгарського правопису і українізми в наголосах” (9), а щодо “Єлизаветинської” Біблії 1751р., то “об'єм правки більший, проте в її основі лежить Острозьке видання” (10).

Як узагальнююче синтетичне положення, відомий дослідник стародруків Євген Немировський сформулював таку думку про Острозьку

Біблію: “В усій слов’янській стародрукованій книжності немає, мабуть, ні одного такою відомого видання” (11). Він же навів слова закарпатського письменника 17 ст. Михайла Андрели-Оросвиговського, що “один листок цієї книги він би не дав би за всю Прагу, Англію, німецьку віру...”, а основоположник сучасного слов’янознавства Йозеф Добровський писав, що “я віддав би половину своєї бібліотеки за Острозьку Біблію”. Проте, ця благородна мета його так і не здійснилась (12).

Не менш важлива продуктивна думка цього ж вченого, що саме Острозька Біблія стала “для Заходу своєрідним свідоцтвом ідеологічної і моральної зрілості” (13). Поряд з цим для справедливості треба сказати, що Є.Немировський відмітив суттєвий внесок сучасних українських вчених у федорознавство, коли говорив: “Изучением жизни и деятельности Ивана Федорова занимались многие ученые, в том числе украинские: Ярослав Дмитриевич Исаевич, Аким Прокопович Запаско, Николай Павлович Ковальский, Орест Ярославович Мацюк, старейший украинский библиограф Федор Филиппович Максименко” (14).

Від редколегії збірника “Федоровские чтения 1981” було окреслено ряд важливих завдань, зокрема про необхідність підготовки критичного видання Острозької Біблії 1580-1581 рр., важливою складовою частиною якого мало стати її факсимільне відтворення (15), що і було здійснено в 1988 році у Ленінграді-Москві завдяки справді титанічній роботі, виконаній працівниками Наукової бібліотеки ім.Горького Московського університету і фінляндськими видавцями. Значення цього факсимільного видання значним накладом вже після цих “Федорівських читань” стало важливою віхою у виданні і розповсюдженні Острозької Біблії не тільки в Східній Європі, а і в інших країнах.

Саме тепер і на подальшу перспективу важливим завданням є ґрунтовне вивчення і засвоєння Старого і Нового заповіту (Заповіту) і, насамперед, першодрукованої повної кириличної Біблії, виданої в Острозі в 1580-1581рр. Можна виділити ряд аспектів таких студій:

1. Порівняння острозьких біблійних текстів із попередніми і наступними виданнями аж по сьогодні.

2. Морально-етичні, християнські ідеї Біблії і їх реалізація (здійснення) на землях України і, зокрема, Волині.

3. Міжконфесійні стосунки і відносини стосовно біблійних аспектів.

4. Проблема походження і проблема джерел біблійних текстів.

Summary

Kovalsky M. 400th anniversary of the Ostroh Bible at the Forum of Fedorovtsi in Lviv and in Ostroh in 1981

Due to the printed edition of the complete Cyrillic Bible 1580-1581, Ostroh, a glorious "Volyn Athens", became by its right; an eastern Slavic biblical centre, where sources and impulses of spirituality and Christianity originated.

It's not casual, that the Forum of book-researchers was held in two Ukrainian centres in 1981, which were connected with the activity of the famed printer Ivan Fedorov (Fedorovich). This article focuses on the most important research problems of the Ostroh Bible by the scientists on the regular (15th) scientific session "Fedorov readings" in Lviv and Ostroh, devoted to the 400th anniversary of the Bible printed edition in Ostroh. In addition, the most important directions of next Bible researches are shaped there.

Література

1. Бахтина Е. В. К истории "Федоровских чтений" // Федоровские чтения. - 1973. - М., 1976. - С. 100 - 104.
2. Исаевич Я. Д. Острожская Библия как памятник межславянских культурных связей // Федоровские чтения. - 1981. - М., 1985. - С. 12.
3. Там же. - С. 21.
4. Там же. - С. 15.
5. Там же. - С. 18.
6. Там же.
7. Там же.
8. Там же. - С. 21.
9. Там же.
10. Там же.
11. Немировский Е. Л. Острожские издания Ивана Федорова - выдающиеся памятники восточнославянской культуры // Федоровские чтения. - 1981. - М., 1985. - С. 6.
12. Там же.
13. Там же.
14. Там же. - С. 8.
15. Там же. - С. 3.